

ního odpočítávati příděl na úrokování finančního kapitálu a nemusila-li by produkce vykazovati zisků, zdá se tato úspora výhodnější, ba mohla by se snad i zvyšovati po nějaký čas z produkčního přebytku i reálná úplata za práci a spotřební úroveň dělnictva by se tím zvýšila, ovšem na úkor všech bývalých poživatelů důchodů z finančních kapitálů. Leč kde by se pak braly potřebné věcné prostředky na další nutné rozšíření a zvelebení produkce? Musily by je zachycovati samy ústředny nových kolektivit a musily by se začítí tvořiti kapitály znovu. Nebyli bychom tím vrženi snad na století zpět? Mimo to jistě nikdo nepochybuje po všech zkušenostech se státními, družstevními a komunistickými podniky o tom, že by tyto kolektivity sotva dovedly obratněji organisovati vůbec produkci než jednotlivci. Tedy nač všechny ty násilné hospodářské převraty, cui prodest?

Produkce kapitalistická. Podnikatel.

Mechanismus dnešní hospodářské produkce je založen v podstatě na volné soutěži. Každý, kdo má potřebné produkční zařízení a potřebné pracovní síly, nebo má potřebný finanční kapitál, aby si vše to mohl opatřiti, může produkovati a výrobky směňovati, může produkci a odbyt organisovati, t. j. svésti k sobě a sladiti v náležitý poměr dané hmotné pomůcky a potřebnou práci. Víme také, čím je zásluhou, že se takto individualisticky, rozptýleně, na vlastní pěst jednotlivých podnikatelů organisovaná produkce zhruba přece jen udržuje ve správném chodu a ve správné celkové rovnováze ono spleťité ústrojí hospodářského života lidstva.

Je to volný trh hospodářských statků a soustava cenová jím vytvořená. Spojitost tržních cen a jejich závislost jedněch na druhých: na jedné straně náklady produkční, na druhé pak straně ceny plodin a tovarů, jež jsou prvými podmíněny, a dále pak závislost důchodů, jež vystupují na trhu jako poptavač, na oněch nákladech produkčních, čili vlastně kvantitativná totožnost této poptávky s oněmi náklady, to vše způsobuje, že se produkuje jen tolik, kolik se za soukromohospodářsky rozumné ceny odbýti dá, a že se naopak za produkční pomůcky a práci platí jen tolik, kolik se odbytem produktů může podnikateli vrátiti.

Nezáleží na absolutné číselné cenové výši ani jednotlivých

složek nákladů produkčních a jejich úhrnu a tudíž ani na absolutné číselné výši důchodů: v zemích s malou jednicí měnovou jsou tato čísla vyšší, v zemích s velikou jednicí měnovou nižší, a rovněž nijak nevádí, kdyby se celou onou soustavou čísel pohulo stejnoměrně směrem vzhůru nebo dolů. Ba dokonce vymůže-li si některý činitel produkční jednostranným nátlakem zvýšení svého podílu důchodového, i toto zvýšení přenáší se postupně téměř samočinně do cen statků a učiní časem nejen ono zvýšení důchodů neúčinným, ale zvýšené ceny produktů donutí také ostatní činitele produkční, aby se domáhali i poměrného zvýšení svých důchodových podílů.

Tímto dvojitém mechanismem cenovým je tedy zhruba zabezpečena rovnováha mezi produkcí a spotřebou, jakož i mezi cenami produkčními a nabídkou a mezi důchody a poptávkou. Tento statický stav, k němuž poměry přes různé dočasné výchyly tíhnou, v němž není ani neuspokojené poptávky, ani přebytečné nabídky, je arci v pravdě jen abstrakcí a ne skutečností, neboť předpokládá jak stejný kvantitativný i kvalitativný stav hmotných pomůcek produkčních a sil pracovních a stejné využívání lidské práce a přírodních energií, tak i utkvěle stejnou kombinaci všech těchto produkčních složek; kdežto ve skutečnosti se tyto poměry trvale vyvíjejí směrem vzestupným, nehledě ani k pokrokům technickým: přibývá stále pomůcek produkčních, přibývá stále počet pracovníků a mění se stále poměr těchto pracovních složek po většině tak, že relativně téměř všude více a více pracovních výkonů se svěřuje strojům, tedy přírodním energiím, kdežto lidskou prací se hledí poměrně šetřiti. Ale tento daný objektivní stav činitelů produkčních je přece jen pouhou pasivní základnou produkce, v chod ji uvádí její iniciátor: podnikatel, ať již jako přímý vlastník nebo držitel hmotných produkčních pomůcek anebo jako vlastník a držitel finančních kapitálů, jimiž si je může opatřiti a zjednatí si jimi i potřebnou práci lidskou. Soukromohospodářský podnikatel organizuje produkci — a to výrobu v užším smyslu i směny — pro zisk, aby zvýšil svůj majetek. Snaha, aby rozmnožil svoje soukromé vlastnictví nabádá podnikatele, že produkuje. Tím však koná zároveň nepřímou jakousi vyšší funkci celonárodní nebo společenskou: dává půdě a hmotným prostředkům produkčním příležitost, aby byly využity, práci pak opatřuje zaměstnání, a stará se tak nepřímou o úkojně prostředky potřeb lidstva.

Soukromohospodářský výnos je vzpružinou, která pobádá podnikatele, aby hleděl produkovati pokud může nejvíce a nejúspěšněji, pokud toho dovoluje daný stav pomůcek produkčních, stav techniky produkční a odbytu. Na druhé straně pak obava před majetkovou ztrátou, před zmenšením soukromého majetku, je dostatečnou brzdou, aby nepodnikal neúspěšně, ztrátově.

Jinak arcitv rozdělení daného množství produkčních pomůcek mezi jednotlivé vlastníky samo o sobě přímého vlivu na rozsah produkce nemá — proto klasická literatura věnovala soukromému vlastnictví v tomto směru málo pozornosti. Ale v novější době i tato otázka vystupuje do popředí, poněvadž velkovýrobce může nesporně produkovati hospodárněji než malovýrobce. Ostatně vykonává úvěr i v tomto směru svůj značný vliv a neméně také sdružené kapitály umožňují zakládání větších podniků, než i nejbohatší podnikatelé jednotlivci by mohli si dovoliti. Jak zkušenost učí, jsou tyto soukromohospodářské kolektivity majetkové poměrně méně citlivy vůči podnikatelským ztrátám a vedou si celkem méně opatrně a také pokroková průbojnost jejich je menší než podnikatele jednotlivce a jsou vůbec těžkopádnější, ale na druhé straně se mohou se zřetelem na rozdělené riziko spíše odvážiti nových pokusů v produkci a odvážnějších počínů než podnikatelé jednotlivci.

Ale soukromohospodářský výnos má ještě jinou důležitou úlohu »národohospodářskou«. Poněvadž způsob národní produkce je vázán na daný stav produkčních složek a rozvoj této produkce je možný jen na základě rozmnožených a zvelebených pomůcek a toto jejich rozmnožování a zvelebování může se díti jen ze soukromohospodářských ryzích přebytků produkce a to ještě jen potud, pokud nebyly podnikatelem pro osobní účely jeho zkonsumovány: je zřejmo, jak důležitým činitelem v tomto směru je docílený ušetřený soukromohospodářský výnos podniku. Jistě, že by se dalo i za produkce socialisované učiniti obdobné opatření, aby byly nějaké vskutku ryzí přebytky produkce v jakémnsi obdobném smyslu soukromohospodářském — musil by se určitý peníz na zvětšení zařízení produkčních snad připočítávati do nákladů produkčních, aby se mohla takto nepozorovaně produkce zvyšovati, jinak sotva by asi se dala potřebná částka před náročivostí dělnictva uchrániti, podobně jako dnes nejednou musí se akciové podniky brániti proti náročivosti akcionářů na vyšší dividendy — ale nesmíme zapomínati, že vedle vlastního

zisku podnikatelského v užším smyslu je hlavním zdrojem úspor sám úrokový důchod ze soukromohospodářského finančního kapitálu podnikatelova v produkci vázaného. Tento úrok hledí každý podnikatel v pravidelných případech celý zahospodařiti a považuje podnik za nevýnosný, není-li tento finanční úrok přiměřeně vysoký. Že obyčejně tento úrok při svých výpočtech rentabilitních slučuje s podnikatelským ziskem, na věci ničeho nemění. Kdežto kdyby bylo zrušeno soukromé vlastnictví prostředků produkčních a zmizel i pojem finančního kapitálu produkčního, vypadl by i tento důležitý pramen úspor a rostoucí kumulace prostředků produkčních. Anebo by se musil finanční kapitál i za produkce kolektivní jako spolutvůrce zachovati a stále více a více hromaditi, jako se děje dnes; rozdíl by byl pak jedině ten, že by správu tohoto kapitálu vedla kolektivita, a je ovšem otázka, zda by tak činila lépe než kapitalista jednotlivec.

Docházíme tedy k překvapujícímu poznání, že onen nenáviděný finanční kapitál, jemuž se hlavní vina připisuje na dnešním »nespravedlivém« rozdělení důchodů po výtce na úkor práce, by musil přece jen býti zachován a nadále zachycován, aby se mohla produkce rozšiřovati a zvelebovati, jak již sám vzestup populace a zvýšení její spotřební a sociální úrovně velí, kdežto jinak by hrozila produkci v tomto směru naprostá stagnace, a zbývala by záchrana jen pokrokem techniky a nápravami organizačními, to jest změněnými kombinacemi pomůcek produkčních a práce, obé však jen v dnešních daných mezích těchto hmotných pomůcek produkčních. Dalším důsledkem tohoto stavu by pak bylo, že by záhy musila nastati stagnace ve vzrůstu populace, jak ostatně starší doktriny hlásaly anebo dokonce doporučovaly a i novější někteří socialistští theoretikové hájí, ač si není možno představit podivnější logiky než tu, že se má vzrůstu populace brzditi, když přece pracovní energie lidská je z nejcennějších darů přírody, třeba se sem tam také hlásalo heslo, že práce je zlo. Ona kaceřovaná »kapitalistická« produkce, onen pranýřovaný »kapitalismus« — ať už se tímto názvem míní ve starším jeho smyslu produkce pomocí soukromých finančních kapitálů anebo, jak někteří novější socialisté říkají, poměr tohoto kapitálu k druhé hlavní položce produkční, práci, a organizace práce kapitálem (MacDonald) — se nedá se světa fakticky zprovoditi bez nedozírných škod pro veškerý hospodářský pokrok, a objevil by se, musil by se objeviti v jiné formě objektivně znovu, nanejvýš

subjekt jeho byl by snad jiný, to jest snad by se aspoň s počátku jinak jmenoval!

Ale tím naopak nemá snad býti řečeno, že dnešní stav je ideální a nepotřebuje náprav a vývoje. Je vskutku poněkud po-
divné, zůstávají-li společenské kolektivity lidí, ať už se jmenují stát anebo národ, na něž je člověk dle své přirozenosti a jakýmsi přirozeným vývojem zřejmě odkázán, starost o společný hospodářský pokrok, který je základem všeho dalšího vývoje, a svůj
příští hospodářský osud výhradně podnikatelům jednotlivcům. Dle dosavadních zkušeností je však málo naděje, že se v dohledné době lidstvo dočká, aby se vypěstoval nějaký typ kolektivních bytostí, které by bez zřetele na svůj hmotný nebo jinaký prospěch dovedly řídit hospodářské ústrojí dnešní společnosti lidské úspěšněji než je tomu dnes. Bylo dost těch různých utopií, abychom z nich mohli již jednou býti trvale vyléčení. Přirozený vývoj sám ostatně ukazuje, kterým směrem třeba jíti: urovnávati nesrovnalosti mezi důchodem pracovním a důchodem kapitálovým, odstraňovati bezpráví, ovšem vše bez příchuti jakéhosi dobrodinectví a almužnictví, ale nevyvolávati nových bezpráví a nových nespravedlivostí.

Ostatně i v tomto směru, zdá se, vývoj hospodářských poměrů sjednává nápravu ponenáhu sice, ale tím vytrvaleji: pracovní důchody se reálně stále zvyšují, přirovnáváme-li dnešní poměry k poměrům před několika desítkami let zpět, přes to že příslušníků pracujících tříd přibývá, kdežto důchod kapitálový relativně spíše klesá. Je sice pravda, že se dávají dnešní podnikatelé k zvyšování mezd doháněti až stávkami dělnictva, ale na druhé straně jsou také dělníci, kterým je lhostejno, zda za přijatou mzdu vykonají přiměřenou práci nebo ne, a málo kteří dělníci, zvláště u nás, chtějí rozuměti požadavku, že by se měli považovati za spolupodnikatele s kapitalisty, když se domáhají jakési hmotné nezávislosti a samostatnosti.

Má tedy ona ideální rovnováha, k níž prostřednictvím volných směn dnešní hospodářské poměry směřují anebo by měly směřovati, na svých stopách mnohá úskalí a příboje.

Ale je tu ještě jedna závažnější okolnost. Tato hospodářská rovnováha je v prvé řadě výslednicí daného stavu hmotných prostředků produkčních. Tento stav produkčních pomůcek a tudíž i produkce sama jsou v každé zemi výslednicí dlouhého vývoje, a je velmi nesnadno tento jakýsi téměř přirozený vývoj změnit

anebo i jen vydatněji uspíšiti. Zásah trhu a soukromohospodářského podnikatele mnoho na této základní stavbě hospodářského života nemění. Trh vyrovnává jen pomocí cen poptávku a nabídku, jak spotřebních statků, tak i statků produkčních, mzdy a úroku, a tím sice nepřímou způsobuje, že se opouští produkce, v níž jsou mzdy nižší než v odvětvích jiných, a i prostředky produkční a finanční kapitály se přemísťují, pokud je možno, do produkce, kde jsou ceny příznivější, a podobné vyrovnání působí i zisk podnikatelský v užším smyslu; ale celkem jsou tyto vlivy přece jen u přirovnání s objektivním stavem daných pomůcek a poměrů produkčních významu a vlivu podřízenějšího, což by jinými slovy znamenalo jakousi stagnaci, jakési zajetí, proti němuž je zápas téměř beznadějný.

Ale poměry nejsou dokonce tak zlé, jak nás o tom ostatně rychlý vzestup hospodářských poměrů téměř ve všech kulturních zemích za posledních několik desetiletí přesvědčuje. Jsou totiž jiné cesty, jimiž se dá onen pomalý vzestup zásob produkováných pomocných prostředků výrobních paralyzovati, odčinit, nahraditi: je to vedle technického zdokonalování výroby, jež bývá arcit také často úzce spjato se zdokonalováním a zvětšováním strojů a zařízení produkčních, hlavně úspěšnější využívání daných pomůcek výrobních a sil pracovních. Úspěšnější kombinace daných pomůcek produkčních a sil pracovních, to jest zintenzivnění produkce vyžadují obyčejně také poměrná zvýšení nákladů té neb oné složky produkční, ale pokud zároveň produktivita stoupá, vyplácí se dobře tento zvýšený náklad, a je výhodno tímto způsobem produkci poháněti, pokud nepočne produktivita klesati. A tato mez je poměrně pořád ještě velmi daleko a možnost kombinačních proměn zejména v průmyslu téměř nevyčerpatelna. Všecky tyto lepší výsledky produkce jsou umožňovány arcit jenom tím, že se lépe vyčerpávají energie přírodní, pracující lidstvu zdarma, jakož i že se lépe využívá práce lidské, aniž by se zvyšovala mzda po případech i zvyšovala doba pracovní. Zvýšením výsledků produkčních při nezvýšených nákladech umožňuje se snížení cen produktů, aniž by poklesly mzdy a ostatní důchody. Nesníží se tedy úhrnná kupní síla obyvatelstva, veškerá zvýšená produkce může býti skoupena, a umožňuje tak vzestup spotřeby, ať už relativní, nebo absolutní, vzrůstem počtu obyvatelstva způsobený. Kdežto docílili se snížení cen produktů násilným snížením mezd pod

dosavadní úroveň, poklesne zároveň důchod nejpočetnější třídy spotřebitelů a jejich kupní síla, tak že číselná rovnováha bude sice opět obnovena, ale spotřeba zůstane nezvýšena.

Ve skutečnosti není však snižování nebo zvyšování mezd v jednotlivých oborech produkce tak snadné, neboť se mzdy ve všech odvětvích produkce zhruba vyrovnávají stěhováním se pracovních sil do odvětví lépe placených z odvětví, kde je poptávka po práci menší, pokud ovšem nevádí přirozená a nucená setrvačnost lidí na určitých místech a různost výkonů hledané práce. Podobně se vyrovná i úrok z finančních kapitálů, jen že ovšem je vázanost jejich na dané investice ještě větší brzdou jejich pohyblivosti než u sil pracovních. Ostatně jsou oba tyto regulátory produkce: přesun sil pracovních a přemístování kapitálů z jednoho odvětví do druhého nástroji velmi hrubými, jichž se užívá jen v dobách katastrofálních krisí a převratů. Za pravidelných okolností stačí prostředek jemnější, aby se již produkce zařizovala dle očekávaných poměrů odbytových: stačí poměrně jemné výchyly zisku podnikatelského a úroku z finančního kapitálu, aby se ta neb ona produkce poháněla a zaváděla nebo tlumila a snad i opouštěla.

Výše úroku z finančních kapitálů souvisí úzce s úvěrem. Ale úvěr je i jinak velmi účinným podněcovatelem produkce; umožňuje totiž zrychlení výroby dosavadními pomůckami výrobními, tak že je účinek týž, jako by prostředky výrobní samy vzrostly, jak v oddíle o úvěru uvidíme. Také zisk podnikatelský v užším smyslu má vztah k rychlosti produkce: kolikrát se produkce opakuje, tolikrát se docílí podnikatelského zisku. Tato okolnost pobádá sice podnikatele, aby pokud možná rychle produkoval, ale obyčejně bývá přece jen soutěžícími podniky donucen, aby se docílených nadprůměrných zisků tímto způsobem docílených vzdal a snížil poměrně ceny výrobků. Podobně se nivelisují větší podnikatelské zisky, docilované produkcí ve velkém, ježto se ve velkých podnicích pravidelně dá ušetřiti na nákladech produkčních racionelnějšími zařízeními a využíváním pomůcek produkčních. I tyto úspory přenášejí se konečně do cen prodejních, snižují je a prospívají více spotřebitelům než podnikatelům, poněvadž obyčejně se i zisk podnikatelský udává poměrným podílem, v procentech, celého v podniku investovaného finančního kapitálu za dobu jednoho roku — po většině splývá dokonce s úrokem v jedno —, tak že větší nebo rychlejší obraty, docílené

u přirovnání s jinými podniky téhož druhu, snižují ceny a tísní spíše podniky menší, pokud ovšem není mezi velkými producenty cenového kartelu anebo pokud nejde o výrobu rázu monopolního.

Celkem lze říci, že i tu jsou přehnané obavy a stesky druhdy proti kapitalistické velkovýrobě pronášené: že zničí střední a malé samostatné podnikatele a zatlačí lidskou práci v úplné područí finančních velkokapitálů. Malé a střední podniky, jak zkušenosti učí, drží se i nadále dobře v těch odvětvích, kde jde o výkony, jež se nedají mechanisovati a je jen tedy třeba, aby se novějším proudům přizpůsobily. Ale že by se daly trvale udržeti menší podniky, jež produkují méně úspěšně než podniky velké, nějakými zásahy veřejné moci, nějakými subvencemi, toho nikdo nečekej. Je sice třeba v některé zemi udržovati některé druhy produkce, aby se aspoň nějak využilo půdy a pomůcek produkčních, jež tu jsou, a opatřilo se aspoň nějaké zaměstnání domácímu obyvatelstvu, ale všechna tato obranná opatření mohou býti užita a mohou míti úspěch jen dočasně, neboť všechen kulturní svět se stále více svými hospodářskými styky sblízuje, hospodářské statky, lidé i finanční kapitály stávají se čím dále tím více pohyblivější, a tím rychleji a neúprosněji se také hospodářské poměry nivelisují, vyrovnávají a pronikají jednotné ceny světové. Hospodářskou devisou budoucnosti je, jak nejlépe za daných poměrů práci, půdu a ostatní hmotné hospodářské pomůcky v produktech uplatniti, zpeněžit, ať spotřebou doma, nebo směnou za jiné produkty z ciziny, a toho se trvale jinak nedá dosíci než nejúčelnější organizací produkce, nejracionálnějším využitím jak práce, tak půdy a kapitálu.

Těmito šlépějemi musí jíti každá produkce, tudíž i produkce socialisovaná, v níž by nebylo soukromohospodářských podnikatelů, neboť zvýšená reálná úplata za práci má za podmínku vzestup produktivity výroby, pokud nemá dojít ku stravování substance majetkové hmotných pomůcek výrobních; vzestup produktivity je však vázán na zdokonalené zařízení produkční, jež se mohou uskutečniti jen z nastrádaných přebytků produkce, ať je konečně uspoří dělník nebo podnikatel. Je omylem, domnívá-li se někdo, že dnešní snesitelnější úprava živobytné úrovně dělnictva děje se nebo může se díti jediné na vrub důchodu kapitálového, úroku a zisku podnikatelského, to jest pouhým náhlejším násilným přesunem mezi těmito dvěma druhy důchodu, aniž by rostl celkový úhrn obou těchto důchodů; nikoli, ta je umožněna

především tím, že se stále vedle ryze technických pokroků zdokonaluje organizace produkce a zvyšuje se produktivita, tak že stoupá důchod pracovní i důchod kapitálový. Kdyby důchod kapitálový nedržel zhruba krok se vzestupem poptávky po práci, vyvolané zvýšenou populací a nároky zvýšené životní úrovně dělnictva, anebo dokonce poměrně poklesal, bylo by to hrozbou pokroku produkce a produktivity, a předzvěstí blízkých konců všech vývojových tendencí na poli sociálním, a důsledky by v první řadě stihly dělnictvo.

Směny statků. Ceny.

Za dnešních poměrů je produkce, jak jsme poznali, organizována v podstatě na základech soukromohospodářských a sleduje v první řadě cíle soukromohospodářské. Soukromé vlastnictví půdy a výrobních prostředků umožňuje podnikatelům produkci a je její podmínkou, soukromohospodářské výnosy jsou pak její odměnou, jejím podněcovatelem a usměrňovatelem. Se stanoviska nějakého vyššího »národohospodářského« a sociálního, není to stav ideální, vždyť nebrání po případě nehospodárnému využívání bohatství půdy a dopouští využívání pracovní schopnosti a sil dělnictva na úkor zdárného vývoje národa a lidstva. Je to hospodářská oligarchie těch, kdož mají půdu a ostatní prostředky výrobní, nejen nad těmi, kteří jsou odkázáni, aby uhájili živobytí, na práci holých rukou svých a hlav svých, ale nepřímou nade všemi konsumenty. Ale přes to, jak dosavadní zkušenosti učí, je tato úprava produkce nejhospodárnější organizací a nebude asi moci býti nahrazena tak hned nějakou soustavou od kořene jinou. Vždyť již samo soukromé vlastnictví půdy a těžebných kapitálů, proti němuž nejčastěji se ozývají stesky, je zároveň nejcitlivější ochranou proti nehospodárné výrobě, rozumějme soukromohospodářsky nevýhodné, a o nějaké jiné výhodnosti produkce než soukromohospodářské se pro dohlednou dobu nedá vůbec mluvit: vždyť i v nejideálnějším socialistickém nebo komunistickém státě by o jiného nešlo, než zaříditi poměry tak, aby dělník dostal největší možnou kvotu výnosu produkčního, kdežto produktivnost výroby by musila býti každým způsobem zachována, to jest i pak by musila produkce uměti produkovati více, než sama statků spotřebovala, což v podstatě znamená, než co sama